

Mindaugas TAMOŠAITIS

Tautininkų ir krikščionių demokratų pasitarimų protokolai (1927 m. balandis, spalio–lapkritis)

Mindaugas Tamošaitis – Vilniaus pedagoginio universiteto Istorijos fakulteto Lietuvos istorijos katedros lektorius; adresas: T. Ševčenkos g. 31, LT-03111 Vilnius, el. paštas: m_tamosaitis@yahoo.com; mokslinių interesų sritys – Lietuvos ir Sovietų Sąjungos santykiai tarpukariu, Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos veikla 1927–1940 m., XX a. Lietuvos parlamentarizmo istorija.

Anotacija. 1927 m. balandžio 12 d. prezidentui Antanui Smetonai paleidus 3-ąjį Seimą, Lietuvoje baigėsi keletą metų trukęs demokratinio parlamentarizmo laikotarpis. Šio veiksmo iniciatoriai – po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo į valdžią atėję tautininkai. Tuo tarpu buvę jų sąjungininkai krikščionys demokratai (juos sudarė: LKDP, LŪS, LDF), po Seimo paleidimo vis dar tebeesantys valdžioje siekia, kad šalyje būtų surengti nauji Seimo rinkimai. To nepavykus pasiekti derybose pavasarį, Seimas ne tik nebuvo sušauktas, bet jau tų pačių metų vasaros pradžioje krikščionys demokratai atšaukė savo žmones iš vyriausybės ir perėjo opozicijon. Tų pačių metų rudenį tautininkai ir krikščionys demokratai pasitarimuose dar kartą mėgino surasti kompromisą ir susitarti dėl tolesnio šalies valdymo ir kartu dėl koalicinės valdžios sudarymo. Tačiau pasitarimai pasibaigė be rezultatų: šalyje įsigalėjo tautininkų diktatūra su prezidento A. Smetona priešakyje, o krikščionims demokratams beveik 14 metų teko tenkintis opozicinės partijos vaidmeniu.

Pirmą kartą publikuojami šių partijų pasitarimų protokolai, atskleidžiantys tautininkų ir krikščionių demokratų vadų skirtingus požiūrius į demokratinį parlamentarizmą, 1922 m. demokratinę Lietuvos konstituciją, apskritai į valstybės valdymą. Dokumentai taip pat atskleidžia ir kitų subtilybių, kurios iki šiol nebuvo žinomos Lietuvos parlamentarizmo tyrėjams bei to meto visuomenei.

Prasmintai žodžiai: Seimas, vyriausybė, demokratija, konstitucija, Lietuvių tautininkų sąjunga (LTS), Lietuvos krikščionių demokratų partija (LKDP), Lietuvos ūkininkų sąjunga (LŪS), Lietuvos darbo federacija (LDF).

Įvadas

Istoriografijoje užsimenama apie buvusių 1926 m. gruodžio 17 d. valstybės perversmo bendrininkų – tautininkų ir krikščionių demokratų vestas derybas dėl naujos koali-

cinės valdžios sudarymo po III Seimo paleidimo 1927 m. balandį¹, tačiau tų pačių metų rudenį vykusios abiejų partijų slaptos derybos nėra sulaukusios istorikų dėmesio. Paprastai nurodoma, kad krikščionys demokratai, atšaukę savo ministrus iš vyriausybės, nuo 1927 m. vasaros stojo į opoziciją tautininkams². Bet šis krikdemų žingsnis dar nereiškė tautininkų ir krikščionių demokratų visiško santykių nutraukimo. Lietuvos centriniam valstybės archyve (LCVA) Ministrų Kabineto fonde (f. 923) surasti Lietuvių tautininkų sąjungos (LTS) ir krikščionių demokratų (šiam blokui priklausė Lietuvos krikščionių demokratų partija (LKDP), Lietuvos ūkininkų sąjunga (LŪS) ir Lietuvos darbo federacija (LDF)) posėdžių protokolai rodo, kad praėjus daugiau kaip pusmečiui po III Seimo paleidimo, tautininkai su opozicijoje esančiais krikščionimis demokratais dar vedė derybas. Jose partijoms atstovavo jų lyderiai: LTS – Ministras pirmininkas Augustinas Voldemaras, Aleksandras Žilinskas, Vladas Mironas, rečiau LTS pirmininkas Liudas Noreika, Juozas Tūbelis, Prezidentas Antanas Smetona; LKDP – pirmininkas Mykolas Krupavičius ir Leonas Bistras; LDF – lyderis Kazys Ambrozaitis, o paskutiniame – Antanas Milčius ir Petras Jočys (spalio 24 d. pasitarime LDF nedalyvavo); LŪS – pirmame pasitarime atstovavo pirmininkas, buvęs Prezidentas Aleksandras Stulginskis, o kituose – Kazys Jokantas ir Feliksas Mikšys.

Tenka tik apgailestauti, kad dėl šaltinių stokos negalima pasakyti, kiek iš viso buvo tokių pasitarimų, kuri pusė juos iniciavo. Išsamesnių žinių apie pasitarimus, susitikimų tikslų skaičių nerasta ir to meto spaudoje.

Trumpas to meto politinių įvykių kontekstas

1927 m. balandžio 20 d. įvykusiame pasitarime tautininkai ir krikščionys demokratai dalyvavo kaip koalicijos partneriai, abi pusės vyriausybėje turėjo savo ministrus.

Derybose, kuriose dalyvavo pats Prezidentas A. Smetona, svarstytas esminis klausimas – naujo Seimo rinkimai. Abiem pusėms nepavykus susitarti, balandžio 22 d. LKDP vadovybė įteikė Prezidentui A. Smetonai memorandumą, kuris istoriografijoje plačiau aptartas³.

Prasidėjusi priešprieša tarp valdžios partijų – krikščionių demokratų ir tautininkų – vis labiau didėjo. Krikdemų spaudoje imta reikalauti naujo Seimo demokratinį rinkimų⁴. Pagaliau balandžio pabaigoje iš vyriausybės pasitraukus dviem krikščionių demokratų ministrams Leonui Bistrui ir Petruui Karveliui (priešingai elgėsi Ūkininkų sąjungos ir darbo federacijos deleguoti ministrai, likę savo poste), krikdemai, kaip valstiečiai liaudininkai ir socialdemokratai, stoji tautininkų opozicijon.

Pasikeitus padėčiai, krikščionys demokratai ėmė revizuoti įvykius po 1926 m. gruodžio 17 d., santykius su tautininkais bei Seimo paleidimą, kuris dabar, anot Leono Bistro, „įvyko visai netikėtai ir nepatogiai valdžiai laiku“. L. Bistras pripažino, jog rinkimų neskyrimas privertė į tautininkus žiūrėti neigiamai. Krikščionys demokratai laikėsi nuostatos, jog nauji demokratiniai Seimo rinkimai turėtų įvykti ne anksčiau kaip rudenį, nes žemdirbiai vasarą yra labai užsiėmę⁵.

Tautininkai ketino surengti referendumą ir su jo pagalba pakeisti konstituciją, tačiau iš karto nesiryžo to daryti. Ministras pirmininkas A. Voldemaras spaudos atstovams vis pranešdavo apie ruošiamą referendumą, tačiau jo datos tiksliai neįvardydavo: „Referendumas įvyks dar šįmet, bet tai nereiškia, kad tikrai šįmet“. Dviprasmiškai Ministras pirmininkas kalbėjo apie tautininkų santykius su kitomis partijomis, nurodydamas, jog „Vyriausybės pareiga būti kontakte su visomis grupėmis, tačiau Vyriausybės pertvarkymas nenumatomas“⁶.

Tų pačių metų rudenį vykusių II derybų laikotarpiu būta esminių pokyčių tautininkų ir krikščionių demokratų santykiuose. Tik dabar abi derybininkų pusės buvo atsidūrusios pernelyg skirtingose barikadų pusėse. Tautininkai, nuo 1927 m. balandžio pabaigos vieninteliai likę valdžioje, per keletą mėnesių dar labiau sustiprino savo pozicijas, o krikščionys demokratai priešingai – jau kuris laikas tenkinosi opozicinės partijos statusu. Šiuo laikotarpiu tautininkams nereikėjo pernelyg „stengtis“ – jie jau turėjo savo rankose valdžią, o krikdemai jos dar siekė. Todėl rudenį vykusiose derybose krikščionių demokratų veikėjai vylėsi, kad jiems pavyks sugrįžti į valdžią ar bent jau iš dalies susigrąžinti prarastas pozicijas. Iš pasitarimų protokolų matyti, kad krikdemų viltys priklausė nuo tautininkų Ministro pirmininko Augustino Voldemaro ir Prezidento Antano Smetonos malonės. Derybose buvo aiškiai juntamas tautininkų diktatoriškas tonas. Dėl to dažnai derybos atsidurdavo aklavietėje, nes A. Voldemaras paaiškino, jog tautininkų vadovybė ar Prezidentas laikosi kitokios nuomonės ir jos negalima keisti. Tai iliustruoja LTS pirmininko Liudo Noreikos žodžiai: „dėl Seimo rinkimų tuojau negalimumo ir dėl tautos atsiklausimo yra galutinas tautininkų nusistatymas ir dėl jų, kaip principu, kompromiso negali būti“. Šie žodžiai turėjo reikšti, jog tautininkai savo pradinio nusistatymo

nekeis. Pasitarimuose tautininkai smerkė demokratinio Seimo rinkimus, Steigiamojo Seimo priimtą konstituciją, patį Steigiamąjį Seimą ir t. t. Derybose tautininkų užimamą „šeimininkų padėtį“ atskleidžia ir tas faktas, jog posėdžiai vykdavo vyriausybės vadovo A. Voldemaro darbo kabinete arba jo namuose.

Turint omenyje A. Voldemaro ir kitų tautininkų išankstinį nusistatymą ir, kaip matyti iš pasitarimų protokolų, krikščionių demokratų atkaklų savo nuostatų gynimą, gali kilti klausimas: kam šių derybų iš viso reikėjo? Tikėtina, jog derybos buvo priimtinos abiem pusėms. Tautininkai, tebesitvirtindami valdžioje ir kovodami su opozicija (1927 m. rudenį socialdemokratų ir liaudininkų aktyvistai Alytuje ir Tauragėje rengė antivalstybinius sukilimus, kuriuos krikščionių demokratų spauda pasmerkė⁷), neketino bent formaliai visiškai nesiskaityti su vis dar didelę įtaką šalyje išlaikiusiais krikščionimis demokratais. Derybomis tautininkai tarsi turėjo parodyti, kad jie yra pasiruošę valdžia dalintis. Toks apsidraudimas turėjo juos apsaugoti nuo galimos krikščionių demokratų kritikos ar kitokių neprognozuojamų veiksmų. Tuo tarpu krikdemai, kaip jau minėta, siekė sugrįžti į didžiąją politiką. Kita vertus, kodėl krikdemai taip lengvai leidosi tautininkų „vedžijami už nosies“, sunku pasakyti. Tokia nuolaidžiavimo politika tęsėsi nuo pat gruodžio 17-osios, kuomet po perversmo sudarytoje vyriausybėje krikščionys demokratai pasitenkino antraeiliais postais, svarbiausius palikdami tautininkams.

Kaip ir 1927 m. balandį, tų metų rudenį krikščionių demokratų ir tautininkų derybos pasibaigė be rezultatų. Ne tik nesušauktas demokratinis Seimas, bet krikščionims demokratams beveik keturiolika metų teko tenkintis opozicinės partijos vaidmeniu.

Publikuojamų pasitarimų protokolų reikšmė

Publikuojami tautininkų ir krikščionių demokratų pasitarimų protokolai – tai neįkainojamas istorijos šaltinis modernųjų laikų Lietuvos parlamentarizmo istorijai. Protokoluose atsiskleidžia tautininkų vadų itin negatyvus požiūris į demokratinį parlamentarizmą, demokratinę 1922 m. konstituciją, kitas politines partijas – valstiečius liaudininkus ir socialdemokratus. Iš dokumentų bene pirmą kartą paaiškėja tautininkų kategoriškai neigiamo nusistatymo – skelbti naujo Seimo rinkimus – pagrindinės priežastys. Tautininkai naujų įprastų Seimo rinkimų vengė. Tai paaiškėja iš LTS nario kunigo V. Mirono žodžių: „Kairieji (valstiečiai liaudininkai ir socialdemokratai – M. T.) susiorganizuos ir sustiprės. Seimas turi daugiau šansų būti kairių, negu dešinių“. Atmesdami demokratinį Seimo rinkimus, tautininkai siekė savo valdžią įtvirtinti referendumų, prieš tai išleidus jam rengti įstatymą su savais saugikliais⁸, pakeisti 1922 m. demokratinę konstituciją ir

taip sustiprinti prezidento galias ir kt. 1927 m. rudenį vidaus reikalų ministro komunikate konstitucijos paskelbimo reikalu išdėstytos esminės nuostatos skelbė: 1) Seimo narių skaičius bus sumažintas iki 40 atstovų; 2) balsuoti galės turintys 24 metus, o išrinkti galės būti sulaukę 30 metų; 3) Seimas bus renkamas 5 metams; 4) Seimas posėdžiaus du kartus po 3 mėnesius; 5) nauji rinkimai turės įvykti ne vėliau kaip per 6 mėnesius; 6) Seimo atstovams uždrausta verstis pašaliniais verslais, dalyvauti įvairiose ūkinėse bendrovėse; 7) Prezidentą rinks visa tauta; 8) Prezidentas bus renkamas 7 metams; 9) Respublikos Prezidentas skirs ir atleis ministrus; 10) Seimas galės nepasitikėjimą Ministrų Kabinetai pareikšti tik 3/5 balsų; 11) Prezidentas turės teisę, nesant Seimui, leisti įstatymus; 12) Prezidentą pavaduos Aukščiausias Teismo pirmininkas; 13) valstybės kontrolė bus nepriklausoma institucija – valstybės kontrolierius bus nekeičiamas ir jo negalės atstatyti nei Seimas, nei Prezidentas; 14) valstybės kontrolierius atsakys už savo darbus tik aukščiausiam valstybės teismui. Šie nutarimai turėjo būti pateikti tautai balsuojant referendume⁹. Derybose tautininkai išliko nuoseklūs ir šių nuostatų nekeitė.

Tuo tarpu krikščionių demokratų lyderiai derybose elgėsi gana dviprasmiškai ir ne visai nuosekliai. Paaiškėjus tautininkų siūlymams, krikdemų lyderis Leonas Bistras „Ryto“ vedamajame nepritarė tokiam prezidento galių sustiprinimui, ypač tautininkų siūlytai nuostatai „Seimas pareiškia ministrams nepasitikėjimą tik 3/5 balsų“, nors ir pripažino, kad konstitucijoje yra „šis tas taisytina“¹⁰. Viena vertus, krikdemai norėjo nekeisti 1922 m. konstitucijos, pasisakė už naujo demokratinio Seimo rinkimus, tačiau nauja tautos atstovybė turėjo būti kitokia nei paleistasis III Seimas: prieš tai turėjo būti pakeistas rinkėjų cenzas, parlamentarų kadencijos laikas, vietų skaičius Seime ir kt. Kita vertus, krikščionys demokratai, 1927 m. rudenį patys būdami opozicijoje, kategoriškai atmetė plačiąją didžiųjų partijų (krikdemų, tautininkų, valstiečių liaudininkų ir socialdemokratų) koaliciją, kaip ir tautininkai buvo kategoriški kairiųjų partijų atžvilgiu ir siekė, kad valdžia būtų sudaryta tik iš tautininkų ir krikščionių demokratų. Nors savo spaudoje deklaravo priešingas nuostatas – skelbė visų partijų vienybę¹¹. Todėl, vargu ar galima krikščionis demokratų, kaip tradiciškai nurodyta istoriografijoje, vadinti demokratijos gynėjais¹². Protokoliai taip pat atskleidžia ir kitų subtilybių, kurios iki šiol nebuvo žinomos parlamentarizmo tyrėjams, to meto visuomenei. Dokumentai bene pirmą kartą paaiškina tikruosius motyvus, dėl kurių tautininkai buvo kategoriškai nusistatę prieš naujo demokratinio Seimo rinkimus.

Surastus keturis tautininkų ir krikščionių demokratų pasitarimų protokolus pagal chronologiją galima suskirstyti į du laikotarpius: I – 1927 m. balandis, II – tų pačių metų spalį–lapkritį. Iš pirmojo laikotarpio pavyko aptikti vos vieną derybų protokolą, o iš antrojo – tris.

Pasitarimų protokoliai pateikiami išlaikant chronologinį nuoseklumą. Siekiant kiek galima išlaikyti autentiškumą, pasitarimų posėdžių dalyvių kalba, išskyrus korektūrą, ir kt. kalba netaisyta. Pakeisti tik protokolų numeriai: 1927 m. balandžio 20 d. protokolas įvardytas kaip

Nr. 1, 1927 m. spalio 24 d. – Nr. 2, 1927 m. lapkričio 16 d. – Nr. 3 ir 1927 m. lapkričio 17 d. – Nr. 4. Kelios santrumpos pateiktos laužtiniuose skliaustuose, kai kurie paaiškinimai nurodyti išnašose.

Tautininkų ir krikščionių demokratų pasitarimų protokolai

Protokolas Nr. 1¹³

1927 metų balandžio 20 dieną Vyriausybę palaikančių partijų bloko atstovų pasitarimas. Dalyvauja: nuo Tautininkų Sąjungos jos pirmininkas pris. adv. L. Noreika, nuo Krikščionių Demokratų Partijos jos pirmininkas M. Krupavičius, nuo Ūkininkų Sąjungos jos pirmininkas A. Stulginskis ir nuo Lietuvos Darbo Federacijos jos Vyriausiojo Sekretoriato pirmininkas Dr. K. Ambrozaitis. Pasitarimas įvyksta pas p. Respublikos Prezidentą, esant ir Ministeriui Pirmininkui.

1. Svarstoma klausimas: išsiaiškinti ir susitarti dėl artimiausių darbų programos. Tuo tikslu bloko partijų atstovai, kiekvienas savo atstovaujamos partijos ar sąjungos vardu pareiškė tą programą ir tą veikimo būdą, kurį yra numaciūs artimiausiai ateičiai jo atstovaujamoji partija.

A. Lietuvių Tautininkų Sąjungos vardu L. Noreika pareiškia: Lietuvių Tautininkų Sąjunga yra nusistačiusi: a/ Esamąją Konstituciją, esamaisiais Seimo rinkimų įstatymais ir esamosios Konstitucijos nustatyta Seimo kompetencija, Seimą paleidus, naujo Seimo rinkimai daryti nėra galima. Pirmiau, negu šaukti Seimas, reikalinga padaryti atitinkami Konstitucijos ir Seimo rinkimų įstatymo pakeitimai. b/ Kadangi dabartiniu teisės supratimu visokios valdžios šaltinis yra tauta, tai reikiamieji konstitucijos ir Seimo rinkimų įstatymo pakeitimai galima daryti vieningas Ministrų Kabinetas, kurio visi nariai ne tik nebūtų minėtiems konstitucijos ir Seimo rinkimų įstatymo pakeitimams priešingi, bet atvirkščiai, uoliai juos remtų. c/ Kadangi, kol bus padarytas referendumas ir kol bus sušauktas pakeistais rinkimų įstatymais naujas Seimas, praeis nemaža laiko, gi valstybės gyvenimas kelia daug būtinai tuojau išspręstinių ir sutvarkytinių klausimų, tai reikalinga, kad Ministrų Kabinetas drauge su Respublikos Prezidentu leistų laikinuosius įsakymus, turinčius įstatymų galios, kurie paskui krašto atstovybės būtų patvirtinti arba panaikinti. d/ Tuojau neatidėliojant reikia valyti tiek valstybės, tiek savivaldybių valdomasis aparatas, atsižvelgiant ne tiek į partinių valdininkų nusistatymus, kiek į žmogaus asmens vertybę ir darbui tinkamumą, pirmiausiai pašalinant iš jo tarpo tuos, kurie yra nusikaltę kyšių ėmimu, valdžios naudojimu savo asmeniniams arba partiniams reikalams, arba jos neveiklumu, taip pat priešingus valstybei asmenis; kaltus atiduodant teismui.

B. Ūkininkų Sąjungos vardu A. Stulginskis pareiškė, kad šį Ūkininkų Sąjungos nusistatymą einamuoju momentu: a/ tvarkyti šalį Konstitucijos ir teisėtumo ribose;

b/ Neatidėliojant daryti Seimo rinkimus, vidaus saugumui patikrinti palikti karo stovį; c/ sudaryti vieningą veiklią Vyriausybę.

C. Lietuvos Darbo Federacijos Vyriausiojo Sekretoriato vardu Dr. K. Ambrozaitis pareiškė: a/ Gyvenamąjį istoriškąjį momentą mes laikome tokiu, kad į mūsų valstybės sutvarkymo formas galima ir reikalinga įnešti pagrindinės reikšmės reformų. b/ Kad būtų apsaugota lietuvių Tauta ir Lietuvos valstybė nuo jai gresiančio bolševistiškojo ir socialistiškojo pavojaus ir būtų laiduotas jai socialinis, ekonominis, kultūrinis, krikščioniškasis ir tautiškasai plėtojimasis, krašto atstovybės ir rinkimų į ją perorganizavimas ar atidėjimas (neaiškus žodis – M. T.) gali būti laikomas viena tam reikalingų laikino pobūdžio sąlygų. Tačiau mes, kaip visuomenės organizacija, turinti savo programoje demokratybės pradus, negalime pasisakyti už tokias reformas, kurios neigtų demokratybės principus. c/ Esamasis Ministerių Kabinetas neatitinka dedamas jam nepaprastai svarbias pareigas, dėl to jam negalima toliau pavesti krašto likimas. č/ Naujas Ministerių Kabinetas turi būti sudarytas iš žmonių, aiškiai suprantančių gyvenamojo momento svarbumą, turinčių aiškų darbų planą, mokačių ir galinčių užsimiršti visus savo partijų reikalus dėl pasiimtų pareigų. d/ Pasitikėjimas naujuoju Ministerių Kabinetu pareis nuo to Kabineto pozitingo Lietuvai darbo. e/. Viena svarbiausių sėkmingo darbo sąlygų yra glaudus krikščioniškasis tautiškujų visuomenės organizacijų bendradarbiavimas Vyriausybėje ir plačiuose visuomenės sluoksniuose.

Č. Krikščionių-Demokratų Partijos vardu M. Krupavičius pareiškė: a/ Rinkimų atidėliojimas nepageidaujamas ir kenksmingas. Gyvenimą reik įvesti į normalias teisesines vėžes. Be Konstitucijos gyvent – pavojus didelis. b/ Padėtis sunki: Reikalinga stipri, energinga, sumani, savęs išsižadėjusi Vyriausybė. Ši Vyriausybė reikalinga reorganizuoti.

2. Išklausius tų pranešimų P. Respublikos Prezidentas paklausė pareiškusiųjų, ar padarytieji jų pareiškimai yra tik jų pačių, ar jau ir jų atstovaujamojų partijų centro komitetų pareiškimai. Visi pareiškusieji patvirtino, kad padarytieji pareiškimai yra jų atstovaujamojų partijų centro komitetų nusistatymai.

3. M. Krupavičius paklausė Tautininkų Sąjungos atstovo, ar padarytasai L.T.S-gos vardu pareiškimas yra galutinis ar dėl jo dar gali būti kompromisų. Liet. Taut. Sąjungos pirm. L. Noreika paaiškino, kad pirmuoju du pareiškimo punktu, būtent: dėl Seimo rinkimų tuojau negalimumo ir dėl tautos atsiklausymo yra galutinas tautininkų nusistatymas ir dėl jų, kaip principu, kompromiso negali būti.

4. M. Krupavičius pareiškė: taip esant Krikščionims Demokratams teks atšaukti savo žmones iš Ministerių Kabineto, gi dėl tolimesnės Krikščionių Demokratų Partijos pozicijos, būtent: ar jai teks pereiti į opoziciją, ar kitaip kaip savo darbus suderinti su susidariusia padėtimi, teks pasvarstyti.

5. Nutarta, susidarius tokiai padėčiai, toliau darbų programos subendrinimo nebesvarstyti ir kitą kartą susirinkti šio pasitarimo protokole pasirašyti; reiškimus sudaryti raštu. (Protokolas nepasirašytas – M. T.).

Protokolas Nr. 2¹⁴

1927 m. spalio m. 24 d. 21 val. Ministerio Pirmininko bute įvyko koalicijos sudarymo reikalui antras iš eilės pasitarimas, kuriame dalyvavo nuo tautininkų – Voldemaras, Tūbelis, Mironas ir Žilinskas; nuo ūkin. sąjungos Jokantas ir Mikšys; nuo krik. dem. Bistras ir Krupavičius.

Pirmininkauja Voldemaras, sekretoriauja Krupavičius. Žilinskas skaito konstitucijos pakeitimo projektą.

Krupavičius klausia, kurie perskaitytų paragrafų tautininkams yra nekeistini.

Voldemaras. Perskaitytų paragrafų pakeitimo idėjų esė turi likti.

Bistras stato eilę klausimų dėl atskirų keičiamų paragrafų.

Voldemaras atsako pirmiau jo pastatyto dėsniu dvasioj.

Krupavičius. Iš Voldemaro pastatyto dėsniu daro išvadą, kad nei vienas pakeitimų paragrafas negalės būti atmainytas.

Voldemaras atsako, kad ne esminiai pakeitimai gali būti daromi.

Bistras. Ar tautininkai nedaleidžia kito keitimo būdo? Ar referendumas jiems yra vienintelis ir būtinas metodas?

Voldemaras. Kito keitimo būdo nėra. Referendumas vienintelis būdas. Tos nuomonės yra prezidentas ir visi tautininkai.

Bistras iškelia Steigiamojo Seimo kelią.

Voldemaras. St. Seimui nėra įstatymo. Reiškia, juridiniai St. Seimas grynai revoliucinis kelias, o referendumas teisėtas kelias.

Bistras. Įstatymas St. Seimui yra. Jis neanuliuotas.

Voldemaras. Tas įstatymas tik vienam St. Seimui. Vienas jau buvo sušauktas kitiems tada negalioja.

Krupavičius. Jei įstatymas nepanaikintas, jis veikia. Jei būtų ir taip kaip sako Voldemaras St. Seimą galima būtų šaukti einant tarptautine praktika. Kai revoliucija sugriauna esamą tvarką, visur šaukiamas St. Seimas jai atstatyti.

Voldemaras. St. Seimas neturi pritarimo pas tautininkus. Yra ir kitokių teisėtumo atstatymo būdų, pav. Salonui buvo pavesta vienam įstatymus leisti. St. Seimas yra revoliucinė priemonė, o referendumas ne.

Krupavičius. Referendumas neturi jokio nei pagrindo nei teisės pateisinimo. Jis yra pas mus revoliucinė priemonė. St. Seimas gi pateisinamas tarptautinio papročio atvejais. Jis visur ir visų vartojamas, kai reikia revoliucijos žaizdas gydyti.

Voldemaras. Svarbu tikslas, o ne privažiavimo prie jo būdas. Referendumas yra būdas ne esmė. Jis nėra revoliucinis, juo labiau, kad mes keičiam kai ką, ne visą. St. Seimas negalimas.

Bistras. Ar mėginta susitarti su platesnėmis grupėmis Konstitucijos keitimo klausimu? Jei jos sutiktų, tuomet būtų garantuotas jo pravedimas per Seimą. Pravedus konstitucijos pakeitimą per Seimą būtų išvengtas tas visuomenės žalingas suskaldymas į dvi nuolat kovojančias dalis, prie ko prives referendumas.

Voldemaras. Jei turima omenų liaudininkai, tai su jais buvo kalbėta prieš deklaracijos skaitymą. Jiems buvo

pasakyta – jei nepriimsit pakeitimų per Seimą, pravesim tai be Seimo. Soc. dem. ir valstiečiai liaud. pasakė – ne. Po to Pajaujo¹⁵ istorija su Seimo paleidimo paseka. Po to Tauragė¹⁶. Tad jokio susitarimo su tom grupėm negali būti. Pagaliau prezidentas ir vyriausybė užsiangažavę referendumo klausimu, nuo jo tad atsakyti nėra galimybės.

Krupavičius. Referendumui pateisinti tautininkų dažnai vartojamas užsiangažavimo argumentas. Užsiangažavimų buvo įvairių: 1/ tautai – per valstybės atsišaukimą. Ten nieko nekalbama apie referendumą, kokis dabar tautininkų siūlomas. 2/ Voldemaro laiškas Griniui – laikytis griežtai konstitucijos, pripažįstant, kad jos nesilaikymas būtų pražūtingas kraštui. 3/ Dievui perduotas priesaikas laikytis konstitucijos ir įstatymų ir 4/ dar kariuomenei užsiangažuota referendumu.

Kuris dar užsiangažavimas yra svarbesnis? Užsiangažavimas tauta per atsišaukimą kalba tik apie konstitucijos keitimą, bet nieko nekalbama apie referendumą. „Lietuvos“ straipsniai apie referendumo reikalą svarbos neturi šiame klausime, nes jis yra anoniminiai. Apie užsiangažavimą kariuomenei man nežinoma. Žinau užsiangažavimą keliems karininkams. Bet ar jie kariuomenės norą atstovauja? Ar žinomas kariuomenės tikras nusistatymas? Manau, kad ne. Bijau, kad tautininkai čia neklystų. Lieka tad tik 2 ir 3 užsiangažavimas. Visuomenės katilas konkuliuoja. Yra sprogimo pavojus. Tamsta tai geriau už mane žinot. Reikalinga visų atsidėjimų dabant tautos ir respublikos gerovės. Tuo referendumu, kuris yra rengiamas, toji gerovė nebūs išdabota.

Voldemaras. Krupavičius sukėlė du dalykus: a/ tautininkų užsiangažavimas ir b/ kariuomenę. Jis norėtų rasti prieštaraujančių kiti kitam užsiangažavimų ir dargi jų tarpe priesaikų. Jų pasižadėjimas tėra vienas ir tas pats. Savo priesaiką jie laiko. Jų sąžinė rami. Todėl Krupavičius neturėtų būti griežtesnis, nei pati katalikų bažnyčia, kuri de intersis non indicat. Savotiškai tautininkų pažadų interpretavimas ir per pasikalbėjimą[*mus*] prie gero negali privesti. Susitaikymą jie netik nepalengvintų, bet apsinkintų. Antra. Mūsų linija – tauta per kariuomenę. Tauta negali būti prieš kariuomenę. Kariuomenė sukūrė nepriklausomybę. Jos tad balsas svarbus. Jeigu katilas kunkuliuotų, pavojinga, bet kas taip mano privalėtų spiestis aplink vyriausybę jie kunkuliuo tikrai prieš gruodžio m. 17 d.

Krupavičius. Priesaika šiuo atveju nėra kuestio interna. Apie ją kalba ir civiliai įstatymai. Aš apie ją nekalbu kaip kunigas ir kalbu kaip apie viešą faktą. Kariuomenė tautos paseka. Kokia tauta, tokia kariuomenė. 1918 m. kur viešpatavo morkeliai – visuomenė savanorių nedavė; o dabar duoda morkelius į kariuomenę. Reikia tada tautą laikyti, kad ji nesumorkelėtų, kad ji būtų sveika, tuomet ir kariuomenė bus sveika. Skaitydamas kariuomenę tautos dalimi manau, kad sveikiausia linija – tauta per tautą. Jei kariuomenė stos prieš tautą – prapultis. Valstybės vadai neprivalo prie to prileisti atitinkama politika. Neįgalioji kariai, kad ir artimi sferoms, kariuomenės atstovauti ir kalbėti jos vardu negali. Vyriausybė turėtų būti čia labai atsargi. Aš labai vertinu kariuomenę ir jos balsą. Bet man atrodo, kad šių dienų tautos valdytojams tas balsas nėra

žinomas. Bijau, kad jie nebūtų suklaidinti. Referendumas padėties nepataisys, bet daugiau supainios.

Mikšys. Diskusijų eiga man nepatinka. Reik kalbėt apie keičiamų konstitucijos įstatymų paragrafų turinį.

Krupavičius. Diskusijos eina taip kaip buvo nustatyta pirmam posėdy. Nutarta gi buvo to klausimo ne svarstyti, bet tik susipažinti.

Mikšys. Žodį „susipažinti“ suprantu „išnagrinėti“.

Voldemaras. Svarstymas punktų galimas. Jei juos tautininkai pakankamai išaiškino, turi dabar kita pusė duot savų paaiškinimų, pasisakyti sutinka su jais, ar ne. Jei šiandien negali to padaryti, galės vėliau.

Mikšys palaiko paragrafų svarstymą.

Krupavičius. Tai galima bus padaryti, jei bus pakeistas pirmo posėdžio nutarimas.

Tūbelis. Neliest senovės. Kalbėt kas yra. Išaiškint konstitucijos keičiamus paragrafus galima.

Jokantas. Siūlo kalbėti apie keitimo būdą, be to pridurdamas, kad jis nežinąs ūkininkų sąjungos nusistatymo, kadangi nebuves jos posėdy, tai geriau žinąs Mikšys.

Eina ilgesnės diskusijos tuo klausimu; dar dalyvauja joje Voldemaras, Mironas, Krupavičius ir Mikšys.

Linkstama prie svarstymo pirmoj eilėj referendumo klausimo, o jei bus laiko, ir keičiamų konstitucijos paragrafų.

Kitas posėdis skiriamas spalio m. 25 d. 18 val. pas Ministerį Pirmininką. Posėdis baigiamas 15 val.

Pirmininkas

Sekretorius (M. Krupavičiaus parašas – M. T.)

P r o t o k o l a s Nr. 3¹⁷

1927 m. lapkričio m. 16 d. 20 val. Ministerio Pirmininko Kabinete įvyko posėdis koalicijos sudarymo reikalu, kuriame dalyvavo nuo tautininkų – Voldemaras, Mironas ir Žilinskas; nuo ūkininkų sąjungos Mikšys ir Jokantas; nuo krikščionių demokratų – Bistras ir Krupavičius ir nuo Darbo federacijos – Ambrozaitis.

Pirmininkauja Voldemaras, sekretorius Krupavičius.

Voldemaras. Reikalinga žinot krikščionių demokratų tarybos rezoliucijos autentiškas aiškinimas: 1) ar jis keičia krikščionių demokratų pirmutinį nusistatymą, 2) kad yra proporacionalus valdžioj dalyvavimas, ir 3) kaip krik. dem. vaizduojasi visa tai.

Krupavičius. Tautininkų nusistatymai buvo referuoti tarybai. Taryba juos atmetė, ir patvirtino C. Komiteto nusistatymą, kuris pilnai sutinka su šių metų partijos konferencijos, š. m. gegužės 5 d. tarybos posėdžio nusistatymais ir katalikų politikos centro deklaracija, paskelbta š. m. „Ryto“ Nr. 216. Rezoliucijos ribų taryba nesvarstė. Tai priklauso vyriausybei. Koalicinė vyriausybė yra atstovaujamos visos koalicijos grupės. To principo praktiškas pritaikymas priklauso C. Komitetui.

Žilinskas klausia kas tai yra katalikų politinis centras.

Mikšys ir Bistras aiškina, kad tai yra organizuotos katalikų neoficialė atstovybė.

Voldemaras. Einant konkordatu katalikų politikos darbas priklauso vyskupų priežiūrai. Ar tas centras vyskupų atsklausė tokį nutarimą darant.

Krupavičius. Šis klausimas į mūsų pasitarimo planą neįeina. Antra, Ministeris Pirmininkas šitą klausimą statė taip tarsi vestų oficialę kvotą. Trečia, šis klausimas yra bažnytinės drausmės klausimas ir nėra civilinės valdžios kompetencijoj, todėl į šį klausimą nerandu reikalo atsakyti.

Voldemaras. Ne kvotos, bet informacijos tikslu tą klausimą statau. Aš esu konkordatą pasirašęs, tad turiu žinoti, kaip jis yra vykdomas.

Bistras. Tame sprendime vyskupai nedalyvavę. Gal vienas kitas apie tai žinojo. Vyskupai neturi pareigos kalbėti politikos klausimais. Antra, nevisuomet ir ne visur katalikai politikos klausimuose sutinka su savo vyskupais. Istorija iš šios srities žino gana įdomių faktų.

Voldemaras. Man svarbu žinoti aiškiai, kaip krikščionys demokratai suprato proporcingą valdžią dalyvavimą.

Bistras. Pirmiau kalbėsime apie principinius klausimus, o paskui apie jų vykinimą. Jų neišrišus – bergždžiai kalbėti apie portfelijų pasidalijimą. Koalicijos ribos nustatyti priklauso nuo valdžios, ne nuo mūsų. Proporcionalumas matematiškai paversti nėra galimybės.

Voldemaras. Jūsų visi klausimai surišti krūvon. Dėl vieno jų nesusitarus, atpuola ir tie, dėl kurių būtų susitarta. Dėl to reikia kalbėti apie juos visus. Turėdami visus klausimus išsiaiškintus ir žinodami kokiais klausimais nesusitariam, lengviau bus spręsti kokios yra susitarimo kliūtys, ir apie tai galima bus visuomenei painformuoti. Antra, Jūs koalicijos ribų nenustatėt. Reiškia koalicijoj gali būti ir tų srovių, kurios šiame pasitarime nedalyvauja. Ar taip?

Bistras. – Taip.

Eina kalbos dėl klausimų svarstymo tvarkos. Dalyvauja jose: Mikšys, Bistras, Voldemaras, Ambrozaitis. Nustatyta tokia svarstymo tvarka: 1) Konstitucijos keičiamų paragrafų turinys, 2) jos keitimo būdas ir 3) kas veda keitimą.

Pradedama svarstyti konstitucija nuo skyriaus „Seimas“.

Mikšys praneša Ūkininkų Sąjungos nusistatymą tuo reikalu. Jis toks: Seimas renkamas 4–5 metams. Rinkimų amžius nekeičiamas. Sesijos dvi po 4 mėn. Vienas atstovas nuo 50.000 gyv.

Krupavičius. Visi šitie klausimai nėra principu, bet praktikos klausimais mes sutinkame su Ūkininkų Sąjungos nusistatymais.

Voldemaras. Mūsų nusistatymo motyvai:

- a) dėl rinkimų amžiaus pakėlimo:
 - 1) jaunimas radikalesnis,
 - 2) 21 m. amžiaus žmonės – politiniai nepribrendę,
 - 3) Kariuomenė bus išimta iš politikavimo.
- b) dėl atstovų skaičiaus:

Sumažinus Seimo atstovų skaičių, sumažės mažumos Seime.

Ambrozaitis. Mums šie klausimai nesudaro principo. Kadangi įstatymų leidimo įstaiga numatoma viena, tad atstovų skaičius reikalingas didesnis.

Seka grupių atstovų pasiūlymų kritika. Dalyvauja joje: Krupavičius, Voldemaras, Bistras.

Konstatuota, kad dėl šio skyriaus svarstyty klausimų principinių skirtumų nėra.

Konstitucijos skyrius „Vyriausybė“

Mikšys. Prezidento rinkimų būdas mums principo klausimas. Jį renka tautos atstovybė. Reikalinga Senatas. Jo rinkimų tvarkos dabar neliesiu. Dekretų teisę prezidentui galima būtų suteikti, bet tik aprėžtą, smulkiems dalykams.

Krupavičius. Krikščionims demokratams prezidento kadencijos laikas nesudaro principo.

Dekretų teisę pripažįstam, bet aprėžtą. Seimas nepasitikiėjimą vyriausybei pareiškia absoliutinai. Visų atstovų balsų dauguma. Prezidento rinkimai tautos mums nepriimtini. Su Senatu sutinkam, jei to reikalaus susitarimas. Kabineto paleidimas be kontrasignatos priešingas mūsų konstitucijos struktūrai, tad nepriimtinas. Palaikom parlamentinę, bet ne prezidentinę sistemą. Prezidentą pavaduoja Seimo pirmininkas.

Ambrozaitis. Vyriausybės projektas mums priimtinas, tik kaipo kompromisas. Šio Seimo turi būti „Kultūrinė, ekonominė ir socialinė Taryba“. Seimas ir Taryba renka Prezidentą.

Voldemaras. Reziumuojau kalbas: yra skirtumų pažiūrų, bet visų tikslas tas pats. Einant mūsų projektu prezidentą renka tauta, jame nepasakyta, kad jį renka visa tauta. Prezidento rinkimų tvarką nustato įstatymas. Pamatinė projekto idėja – valstybės atrama – prezidentas. Jo tad Seimas rinkti negali.

Krupavičius. Šiame skyriuje yra principinių skirtumų. Kr. demokratai, Ūkin. Sąjunga ir Darbo Federacija stovi už parlamentinę sistemą, Tautininkai už prezidentinę. Manau, reiktų pirmiau išrišti šiuos skirtumus, paskui eiti prie kitų klausimų svarstymo.

Voldemaras. Galima visus klausimus peržiūrėti ir konstatuoti, kas mus skiria. Pamatysim tuomet kiek yra galimybės susitarti.

Mikšys. Palaiko Krupavičiaus pasiūlymą.

Ambrozaitis. Tautininkai mano, kad prezidentas nebus renkamas visos tautos. Tarp prezidentinės ir parlamentinės sistemos nėra didelis skirtumas. Jei tautininkai nori tik sustiprinti prezidento galią, tai mes su tuo sutiksim. Reikia tad išsiaiškinti detales, paaiškės ir principas.

Mikšys. Prezidento rinkimų klausimas yra konstitucinis klausimas. Palikti jį rišti atskiram įstatymui negalima.

Voldemaras. Rišant prezidento rinkimų klausimą reik žiūrėt tikslo. Tautininkų tikslas toks: ir Vilnių atgavus turi būti prezidentas lietuvis. Paskaitęs „Ryte“ paskelbtus Seimų rinkimų davinius, galutinai įsitikinau, kad Seimui negalima palikti prezidento rinkimų. Reik naujų kelių ieškot.

Mikšys. „Ryto“ daviniai (turėtų būti daviniai – M. T.) kaip tik kalba už tai, kad prezidentą rinktų Seimas su Senatu.

Siūloma posėdis baigti ir kitą skirti šeštadieni.

Krupavičius. Siūlo posėdį skirti ryt. Yra kas be mūsų drumsčia valstybės gyvenimą, neprisidėkim prie jo drumsimo dar savo ilgais pasitarimais. Reik jas greit tokiu ar kitokiu būdu baigt.

Nutarta: Kitas posėdis skirti š. mėnesio 17 d. 21 val. Ministerio Pir.[mininko] bute.

Pirmininkas A. Voldemaras (parašas), Sekretorius M. Krupavičius (parašas)

Protokolas Nr. 4¹⁸

1927 m. lapkričio m. 17 d. Ministerio Pirmininko kabineete įvyko posėdis koalicijos sudarymo reikalui, kuriame dalyvavo nuo tautininkų: Voldemaras, Žilinskas ir Mironas, nuo Darbo Federacijos: Milčius ir Jočys, nuo Ūkin. Sąjung. Mikšys ir Jokantas, nuo krikščionių demokratų: Bistras ir Krupavičius.

Pirmininkauja Voldemaras, sekretoriauja Krupavičius.

Voldemaras. Tautininkai nesuskubo išspręsti prezidento rinkimų tvarkos. Prezidento galią reik sustiprinti. Reikalingas naujas jo rinkimo būdas. Tautai suverenių nieks neužginčys. Ji turės rinkti prezidentą. Kokiu būdu rinks nustatysim vėliau.

Bistras. Einant vakarykščiu nusistatymu dabar turėtumėm svarstyti referendumo klausimą.

Mikšys. Mes nevisus keičiamus konstitucijos paragrafus apsvarstėm. Reiktų prie jų grįžti.

Voldemaras. Manoma įvesti didesnio lankstumo į konstitucijos keitimą. Kai kas galima bus keist tik referendumo keliu, kai kas paprastu įstatymo keliu. Bet šis dalykas galutinai nenumatytas.

Mikšys. Mes tuo klausimu taip pat turim projektą. Abejojama ar galima nešti į konstituciją sostinės ir ribų klausimus užsienių politikos motyvais.

Krupavičius. Laikytis nusistatymo. Dabar reik svarstyti referendumą. Paskui grįžt prie konstitucijos paragrafų. Mes ne visus juos apsvarstėm, c. k. [Centro Komitee – M. T.] svarstėm tai tik principiniai.

Jokantas siūlo savivaldybių klausimą išspręst.

Voldemaras palaikė Krupavičiaus pasiūlymą.

Jokantas. Referendumas – sunkiausias dalykas. Abi pusės aiškiai dėl jo pasisakė. Kokia išeitis – sunku pasakyti. Aš jos nerandu. Tik kompromisas gali iš jos išvest, bet koks – aš nežinau.

Voldemaras. Kada pradėjom šį klausimą svarstyti taip kalbėjom, kaip dabar. Jei rasim trečią būdą, reiktų jį aptart. Jokantas siūlo pradėt nuo trečio.

Krupavičius. Ar yra trečias būdas?

Voldemaras. Yra, bet ir man sunku jį pasakyti.

Krupavičius. Trečia išeitis paliko viena – visai nekeisti konstitucijos.

Bistras. Tartum – nei Seimas, nei referendumas nėra. Todėl ieškoti trečio būdo tuščias dalykas. Reik rinkti iš dviejų kas geriau – Seimas ar referendumas. Aiškinti jų nėra reikalo, jau išsiaiškinom. Aš pakartosiu savo paklausimą kiek yra reali ar nereali galimybė per Seimą pakeisti konstituciją. Yra pagrindo manyti, kad be tų grupių, kurios čia tariasi, atsiras kitų, kurios pritaris kai kuriems pakeitimams. Man rūpi žinot, ar yra rimtos vilties per Seimą praveist konstitucijos pakeitimą. Aš esu tos nuomonės, kad daugiau bloga ar gera šaliai gali padaryti konstitucijos vykdytojai, negu konstitucija. Tad iš konstitucijos išganyto nelaukiu. Keičiant konstituciją, ir ieškant jos keitimo būdų, reik atsižūrėti užsienio politikos. Tautos erzimas gero Lietuvai neduos. Tiksliausias keitimo būdas – Seimas.

Voldemaras. Grįžtam prie tos kontraversės nuo kurios pradėjom. Kartojam tuos pačius argumentus, kuriuos vartojom. Ar čia yra noras nesitraukti nuo savo pozicijos, ar kita priežastis – nežinau. Kad į Bistro paklausimą, galėčiau duoti atsakymą, pakviečiau šeštadienį liaudininkus ir stengsiuosi su jais tą klausimą išsiaiškinti. Iš jų nelaukiu (žodis neįskaitomas – M. T.) naudos. Pas mus užsikirto dėl keitimo būdo, pas liaudininkus pats keitimo reikalas. Vasarį su jais buvo kalbėta. Jie pasiūlė seną Seimą sušaukt. Žydai sionistai sakė, kad prie tinkamų sąlygų už pakeitimą jų balsuos 95%. Keitimo būdas mums ne tikslas, o priemonė. Kokia bus priemonė mums nesvarbu.

Mironas. Savo asmeninę nuomonę reiškiau. Oficialis [Oficialus – M. T.] pasitarimas su liaudininkais ir panašiais juos sustorins ir pakels jų autoritetą, kuris dabar yra labai nukritęs. Antra, kokia teigiama nauda iš tų pasikalbėjimų. Jų lyderiai prieš kovo 15 d. (kalbėjau su Pajauju) tvirtino, kad pas juos nėra blogų norų, kad jie rems valdžią, kad jiems baisu, kad krikščionys nesuėstų tautininkų, kad jų opozicija esant dėl minios akių, o ne iš širdies. Plečkaitis¹⁹ savo lojalumą tvirtino Ministeriui Pirmininkui. Toms partijoms tad negalima tikėt ir Ministeriui Pirmininkui nevertėtų su jais tartis.

Jočys. Palaikau Mirono nuomonę. Reiktų dabar tarp savęs klausimus išsiaiškinti. Su socialistais nereiktų kalbėti nebent tik kvotos būdu jų nuomonę sužinot. Oficialus su jais susitarimas juos sustiprins.

Bistras. Kompromisų dalykas nurodinėti Ministeriui Pirmininkui, kaip jis turi elgtis.

Mikšys. Mes nesam nei užsispyrę, nei užsiangažavę. Mes kiekvienu momentu galėtum nuo savo nusistatymų atsikvilti, jei įsitikintumėm, kad mes klydom. Bet manom kitaip. Mes, kaip ir krikščionys demokratai, mano, kad konstitucija krašto neišgelbės. Momentu tačiau pasinaudoję sutinkam ją keist. Bet konstitucijos keitimo būdų surasti sunku. Referendumas visuomenės nesukonsoliduos, santykius aštrės; mūsų padėtis blogės. Reikia ieškot tokio kelio, kuris daugiausia ramybės duotų. Mes nežinom tiksliai, kiek liaudininkai su socialdemokratais iš vieno dirba prieš valstybę. Reik manyt, kad jie prie socialdemokr. nebuvo prisidėję. Tad reiktų su jais kalbėti. Aš nestovėsiu už tai, kad juos kviesti tuoj tartis. Juos galima kviesti, kada mes susitarsim. Bet čia Ministerio Pirmininko dalykas. Yra tik konstitucijos keitimo būdai: Seimas ir referendumas. Trečio kelio nėra. Seimas rimčiausia išeitis.

Mironas. Seimo idėja panaši į vieno liaudininko pasakymą, kad jis paleistas atostogoms, o ne visai. Geresnio Seimo, kai buvo, neišrinks. Kairieji susiorganizuos ir sustiprės. Seimas turi daugiau šansų būti kairių, negu dešinių. Mūsų visuomenės apie 80% yra partinės. Vieni jų yra krikščionių bloko t. y. kuniginiai, kiti neutralūs, bet balsuoja už kairiuosius, nes bijo kunigų režimo. Todėl rinkimų daviniai gali būti tie patys. Kada bus pastatyta balsuot ir partijos sąrašai, ir konstitucija, jie už ją balsuos, nes lauks iš to pagerėjimo. Vienas žydas mums rašo, kad mus palaikys. Lenkų liaudis taip pat mus palaikys, ar bent prieš nebalsuos. Jie sako dabar jiems geriau esą. Ir visas mažumas taip galima apibūdint. Referendumas gaus

daugiau balsų, negu einant į Seimo rinkimus, žinoma, jei bus konsoliduotos dešinių pajėgos.

Mikšys. Mums tenka su mažumų atstovais pasikalbėt. Jie žino tuos argumentus už referendumą, kokius vartoja Ministeris Pirmininkas. Balsuot už ją negalės. Toliau kritikuoja Mirono spėliojimus ir daro išvadą, kad reikia eiti prie Seimo ir rinkimų.

Jokantas. Valdžioje esantiems dažnai sunku tiesą sužinot. Ir dabar valdžia gali klyst. Referendumas – iksas.

Milčius. Visi keliai geri, kuris veda prie kalbama tikslo. Laikytis formalio [formalaus – M. T.] principingumo netinka laiko momentui. Ir viena ir kita forma prie susitarimo neprives. Reikia ieškot trečios. Ta trečia gali būti tokia: I – vedamas kartu referendumas ir Seimo rinkimai arba II – Prezidentas paskelbia Seimo rinkimus naujuoju jo išleistu dekretu. Tą kelią reik apsvarstyti. Jei dėl nesutarimo nukentės Lietuva, atsakomingos [atsakingos – M. T.] bus ne tik tos grupės, kurios yra valdžioje.

Voldemaras. Praėjimas diskusijų parodė, kad kažkodėl nenorima susitart, kad tikri motyvai slepiami. Jei paskelbti rinkimus, kairieji pakels galvą, dešinieji demoralizuojasi, nes visi manys, kad kairieji nugalėjo; pradės jiems pataikauti ir jie gaus daugiau balsų, negu lig šiol gaudavo. O paskui jų valdžia ir tvarka. Be to kairieji gaus pinigų iš Pilsudskio²⁰. Jis visuomet palaikydavo su jais santykius. Referendumas turi minimal. [minimalios – M. T.] riziko [rizikos – M. T.] nuosimtį, bent žymiai mažiau negu Seimas. O rizikuot negalima, nes rizikuojama Lietuvos ateitimui, ypač kad įvairių pavojingų Lietuvai galimybių bręsta: lenkų lietuvių karas, lenkų grasinimai, Plečkaičio žygiai ir t. t.

Posėdis baigiamas. Kitas skiriamas lapkričio 18 d. 16 val. Ministerio Pirmininko kabinete.

Pirmininkas A. Voldemaras (parašas), Sekretorius M. Krupavičius (parašas).

Nuorodos

- 1 Truska, L. 1927 m. balandžio 22 d. LKPD vadovybės memorandumas A. Smetonai. *Lietuvos istorijos metraštis. 1994 metai*. Vilnius, 1995, p. 171–190; Truska, L. *Antanas Smetona ir jo laikai*. Vilnius, 1996, p. 164–167 (skyr.: „Konfliktas su LKDP. Seimo paleidimas“).
- 2 Maldeikis, P. *Mykolas Krupavičius*. Chicago, 1975, p. 209–210; Krupavičius, M. *Atsiminimai*. Vilnius, 2006.
- 3 Ten pat.
- 4 Pvz., Pro šalį šauta (vedamasis). *Rytas*, 1927, balandžio 30, p. 1.
- 5 „Idiše Štime“ korespondento pasikalbėjimas su p. Dru L. Bistru. *Rytas*, 1927, gegužės 4, p. 1.
- 6 Pasikalbėjimas su p. Voldemaru. *Rytas*, 1927, rugpjūčio 22, p. 1.
- 7 Lietuvos sargyboje (vedamasis). *Rytas*, 1927, rugsėjo 10, p. 1.
- 8 Plačiau: Truska, L. *Antanas Smetona...*
- 9 Iš spaudos. *Rytas*, 1927, spalio 26, p. 2.
- 10 Bistras, L. Prezidento galios sustiprinimas Konstitucijos projekto šviesoje (vedamasis). *Rytas*, 1927, spalio 22, p. 1.
- 11 „Idiše Štime“ korespondento pasikalbėjimas su p. Dru L. Bistru. *Rytas*, 1927, gegužės 4, p. 1.
- 12 Maldeikis, P. *Mykolas Krupavičius*. Chicago, 1975, p. 209–210.
- 13 1927 m. balandžio 20 d. Vyriausybę palaikančių partijų bloko Lietuvių tautininkų sąjungos, Lietuvos krikščionių demokratų partijos, Lietuvos ūkininkų sąjungos ir Lietuvos darbo federacijos atstovų pasitarimas. (protokolo nr. nenurodytas – M. T.). *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 502, l. 32–32ab, 40.
- 14 1927 m. spalio m. 24 d. Lietuvių tautininkų sąjungos, Lietuvos krikščionių demokratų partijos, Lietuvos ūkininkų sąjungos atstovų pasitarimo valdžios koalicijos sudarymo klausimu posėdžio protokolas Nr. 2. *LVCA*, f. 923, ap. 1, b. 567a, l. 105–106ab.
- 15 Juozas Pajaujis – valstietis liaudininkas, III Seimo narys, 1927 m. balandžio pradžioje valdžios suimtas kaip ruošęs sukilimą prieš tautininkų ir krikščionių demokratų valdžią. Jo suėmimas pagreitino III Seimo paleidimą.
- 16 Tauragės sukilimas – 1927 m. rugsėjį daugiausia valstiečių liaudininkų ir socialdemokratų nepavykęs sukilimas prieš A. Smetonos valdžią.
- 17 1927 m. lapkričio 16 d. Lietuvių tautininkų sąjungos, Lietuvos krikščionių demokratų partijos, Lietuvos ūkininkų sąjungos, Lietuvos darbo federacijos atstovų pasitarimo valdžios koalicijos sudarymo klausimu posėdžio protokolas nr. 4. *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 504, l. 65, 73.
- 18 1927 m. lapkričio 16 d. Lietuvių tautininkų sąjungos, Lietuvos krikščionių demokratų partijos, Lietuvos ūkininkų sąjungos, Lietuvos darbo federacijos atstovų pasitarimo valdžios koalicijos sudarymo klausimu posėdžio protokolas nr. 5. *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 504, l. 74–77.
- 19 Jeronimas Plečkaitis – socialdemokratas, Steigiamojo Seimo, I–III demokratinių Seimų narys, 1927 m. po III Seimo paleidimo kartu su savo šalininkais, vadinamais plečkaitininkais, nesėkmingai siekęs nuversti A. Smetonos valdžią
- 20 Juzefas Pilsudskis – Lenkijos prezidentas, diktatorius, 1926 m. gegužę perversmo keliu atėjęs į valdžią.

Gauta 2008 m. gegužės 5 d.

Pateikta spaudai 2008 m. liepos 27 d.

Summary

The Records of Conferences between the National Union and Christian Democrats (1927, April, October–November)

When Antanas Smetona dissolved the 3rd Seimas on April 12, 1927, the period of parliamentary democracy came to an end in Lithuania. This action was initiated by the Lithuanian National Union who came to power after the coup d'état of December 17, 1926. Their former allies, Christian Democrats who still remained in power after the dissolution of the Seimas, attempted to hold new elections to the Seimas. When the negotiations failed in spring and

the Seimas was not convened, in the summer of the same year Christian Democrats recalled their representatives from the Government and formed opposition. One more attempt to reach consensus and agree upon the further government of the country as well as the formation of the coalition government was made by the National Union and Christian Democrats in the autumn of the same year. This conference did not yield tangible results; as a consequence, the Nationalist dictatorship was set up in the country under A. Smetona's leadership while Christian Democrats remained in opposition for almost 14 years. The records of these meetings and negotiations are being published for the first time. They reveal different attitudes by the representatives of these two parties towards parliamentary democracy, Lithuania's democratic Constitution of 1922 and the government of the country. The documents also present other subtle details unknown to the researchers of Lithuania's parliamentary traditions and the society of that period.